

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ХРИСТІЯНСЬКОГО СВІТОГЛЯДУ ОСОБИСТОСТІ У ЗМІСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ

2. Гончаренко С.У., Мальований Ю.І. Гуманітаризація загальної середньої освіти / С.У. Гончаренко, Ю.І. Мальований // Початкова школа. – 1995. – № 4. – С. 9 – 13.

3. Гуманістична психологія: Антологія: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів: У 3-х т / Упорядники й наукові редактори Роман Трач (США) і Георгій Балл (Україна). – К.: Університетське видавництво "Пульсари", 2001. Том 1: Гуманістичні підходи в західній психології ХХ ст. – 252 с.

4. Каджаспирова Г.М., Каджаспиров А.Ю. Словарь по педагогике / Г.М. Каджаспиров, А.Ю. Каджаспиров. – М.: ИКЦ "Март"; Ростов н/Д: изд. Центр "Март", 2005. – 448 с.

5. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Під ред. Л.М. Проколієнко; Упор. В.В. Андрієвська, Г.О. Балл, О.Т. Губко, О.В. Проскура. – К.: Рад. шк., 1989. – 608 с.

6. Миронов А. В. Подготовка будущего учителя начальных классов к реализации развивающих технологий / А.В. Миронов // Начальная школа. – 2009. – № 2. – С. 89 – 96.

7. Науково-методичні основи змісту сучасної освіти (курс лекцій): Науково-методичний посібник / Автори-упорядники: Л.Ф. Пашко, М.І. Степаненко, О.П. Коваленко, В.В. Чирка. – Полтава: ПОІППО, 2006. – 124 с.

8. Обухов А.С. Эффективность применения проектной и исследовательской деятельности в обучении / А.С. Обухов // Школьные технологии. – 2006. – № 5. – С. 86 – 90.

9. Талызина Н.Ф. Управление процессом усвоения знаний / Н.Ф. Талызина. – М.: Издательство Московского университета, 1975. – 343 с.

10. Эльконин Д.Б. Психология обучения младшего школьника / Д.Б. Эльконин. – М.: Знание, 1974. – 64 с.

Стаття надійшла до редакції 14.02.2011

УДК 371.011.31

Ольга Кобрій, кандидат педагогічних наук,

докторант кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ХРИСТІЯНСЬКОГО СВІТОГЛЯДУ ОСОБИСТОСТІ У ЗМІСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ

У статті розкрито факти висвітлення передовою педагогічною думкою особливостей формування християнського світогляду особистості у змісті педагогічної підготовки вчителя протягом II половини ХХ – на початку ХХІ ст., що насамперед означало перехід до традиційно-християнської системи цінностей, та історичні передумови цього процесу. Обґрунтовано сутність пріоритету моралі в організації виховної роботи студентів та історичні тенденції усвідомлення необхідності визнання абсолютності моральних цінностей.

Ключові слова: християнство, світогляд, педагог, духовність, виховання, "механізм".

Літ. 8.

Постановка проблеми. Залежність виховання від стану суспільства і суспільних потреб передбачає необхідність переосмислення завдань української освіти та створення сприятливих умов для творчого розвитку кожної особистості. Система, що склалася за багато десятиліть у нашому суспільстві і зорієнтована на придушення особистості, забезпечення жорсткого нагляду, дисципліни, як і педагогічний процес, не орієнтували на формування в його учасників християнського світогляду. Усвідомлення необхідності визнання абсолютності моральних істин, пріоритету моралі в усіх сферах життя ставить перед кожним навчальним закладом у визначенні змісту підготовки майбутнього фахівця, а особливо вчителя, завдання формування християнського світогляду.

Формування християнського світогляду

завжди було в центрі уваги української етнопедагогіки. З часів хрещення Київської Русі українська освіта репрезентувала цінності, які орієнтували на християнський світогляд. Про це свідчать літописні джерела, поради князів Я. Мудрого, В. Мономаха, статути братських шкіл, вищих навчальних закладів, а також творчість Г. Сковороди, Ф. Прокоповича, І. Гізеля, П. Юркевича та інших представників української педагогічної думки минулого. Християнські засади несла й українська культура, яка була основою козацького виховання, української філософії.

Найповніше основи формування християнського світогляду розкриті видатним українським педагогом ХІХ ст. К. Ушинським. Він розкрив ідеал виховання, мету життя, моральні засади виховання, які базуються на християнській філософії. Досягнення найвищої мети, ідеалу,

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ХРИСТИЯНСЬКОГО СВІТОГЛЯДУ ОСОБИСТОСТІ У ЗМІСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ

абсолютної досконалості означає, що життя людини повинно бути наповнене високим змістом. Такий зразок, як зазначав К. Ушинський, став основою всієї європейської історії.

Стан висвітлення педагогами особливостей формування християнського світогляду особистості у змісті педагогічної підготовки вчителя протягом II половини ХХ – на початку ХХІ ст. розкриває історичні передумови цього процесу та стає надійним підґрунтям визнання християнських цінностей, абсолютності моральних істин і пріоритету моралі в сучасній педагогічній освіті.

Аналіз досягнень з проблеми. Основні дослідження пріоритетів і цінностей освіти, значущості духовності особистості проводили В. Біблер, О. Вишневський [2], О. Сухомлинська [7] та ін. Важливі тенденції та перспективи виховання майбутнього вчителя та його професійного самовдосконалення, відображені також у працях А. Алексюка, А. Бойко, В. Євдокимова, В. Карагодіна [3], З. Карпенко, О. Киричука, В. Лозової, О. Савченко та інших, однак ґрунтовного дослідження історичних передумов формування християнського світогляду у змісті виховання студентів та відповідної їх підготовки до роботи в школі не проводилося.

Метою статті є виявлення історичних передумов формування християнського світогляду у змісті педагогічної підготовки студентів та обґрунтування процесу виділення історичних тенденцій визнання абсолютності моральних цінностей та пріоритету моралі.

Основний матеріал дослідження. На думку українських педагогів-демократів, моральні цінності є серцевиною виховання, і віра в них забезпечує дієвість і надійність виховання, веде людину гармонії із Богом і людьми. Боротьба за демократичну систему освіти у ХХ ст. створювала сприятливі умови для проникнення гуманістичних цінностей, які змушували викликати повагу до релігії, релігійних почуттів, адже атеїстичним мисленням не можна досягнути сутності духовного.

Українська наука й освіта долучалися, як правило, до світового досвіду. Ще з 1910 року журнал “Світло” (1910 – 1914 рр.) намагався знайомити українських педагогів із представниками експериментальної педагогіки, такими як: М. Монтессорі, Г. Кершенштайнер, Е. Мейман, Д. Дьюї, С. Френе та ін.; з 1913 р. книга “Сучасні педагогічні течії в Західній Європі і Америці” (О. Музиченка) закликає до демократизації навчальних закладів і перебудови справи освіти.

Новаторські ідеї пропагував і радянський журнал “Шлях освіти” [7, 4 – 5]. Усе це не автоматично забезпечувало визнання європейської освітньої практики, однак впливало на формування у педагогів відповідних поглядів і переконань. Як відзначає О. Сухомлинська, за зразок організації освіти в Україні була взята західна культурно-освітня модель [7, 3]. Однак ці передові ідеї підтримувалися радянською системою освіти лише на початку її створення.

У 30-х роках ХХ ст. ставали забороненими не тільки ідеї, які підтримували християнський ідеалізм, а також усі демократичні ідеї, які були пов’язані із теорією вільного виховання, педологією. Тому вважалися шкідливими орієнтація на індивідуальні особливості людини, розгляд її як активного творця цієї індивідуальності, визнання ролі спадковості у людському розвитку тощо. Однак це не означає цілковитої відсутності прогресивних методів роботи. Надалі свідомі педагоги змушені були діяти дуже обережно, майстерно маскуватися і “прикриватися” ідеологією в разі необхідності.

До 1939 року у Західній Україні освіта ще не відчувала тиску марксистсько-ленінської ідеології. Тому галицькі педагоги 30-х років пропагували християнські ідеї, розкривали сутність пріоритету моралі та абсолютність моральних істин, однак необхідність боротьби за державу, власну освіту “унеможлилювали глибші наукові дослідження в галузі реформаторської та експериментальної педагогіки” [4, 103].

У радянський період, починаючи з 60-х років ХІХ ст., поширюється рух за подолання схоластичної та формалізованої системи навчання. У тій частині України, яка знаходиться у складі Російської імперії, відбуваються позитивні зрушення у справі освіти завдяки прогресивним поглядам представників української педагогічної думки М. Драгоманова, О. Кониського, Б. Грінченка та ін. Ці демократичні ідеї на території Галичини (завдяки старанням І. Франка, М. Грушевського, представників греко-католицького духовенства), Буковини (за подолання авторитарної педагогіки чітко висловлювався Ю. Федькович), Закарпаття (І. Ставровський, О. Павлович та ін. пропагували вільну систему освіти) створювали ґрунт для визнання необхідності виховання гармонійного характеру, здатність працювати і розумом, і душею, задоволення потреб у самовираженні і духовному трактуванні внутрішнього життя людини.

Часткова демократизація освітніх закладів у 60-ті рр. ХХ ст. (що відбувається разом із здійсненням загальної обов’язкової середньої

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ХРИСТІЯНСЬКОГО СВІТОГЛЯДУ ОСОБИСТОСТІ У ЗМІСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ

освіти до 1970 р.) змінилася застійними в педагогічній освіті явищами. Постанова 1972 року “Про завершення переходу до загальної середньої освіти молоді і дальший розвиток загальноосвітньої школи” стала вирішальною у деградації системи освіти України [5, 371]. Ідеологізація закладів освіти обґрунтовувалася і пізнішими постановами; вимоги щодо виховання у молоді марксистсько-ленінського світогляду та завдання Програми КПРС в галузі народної освіти (прийняті XXII з’їздом КПРС) щодо формування радянського патріотизму й пролетарського інтернаціоналізму не могли бути виконані через глибоку кризу в економіці й політиці СРСР.

Спроба реформування змісту педагогічної підготовки вчителя була зроблена Основними напрямками реформи школи, які були затверджені у 1984 р. і висвітлені всіма педагогічними дисциплінами, які вивчалися у вищих навчальних закладах України. Не зважаючи на певні зусилля республіканських міністерств у плані демократизації освіти, ідеологічне навантаження, орієнтація усіх навчальних планів на підготовку слухняного “гвинтика” суспільства, нівелювання особистості зводили ці зусилля нанівець, поширюючи стандартність і безликість освіти як у школі, так і у ВНЗ. Ігнорування індивідуальності роботи, формальне зміцнення зв’язку з життям, слабкість зв’язку із виробництвом тощо сприяли тому, що потерпала підготовка спеціалістів [5, 380 – 381]. Тодішні суспільні умови не могли забезпечити позитивних результатів реформування освіти.

У період застою (70-і – 80-і рр. ХХ ст.) педагогічні дисципліни також не користувалися популярністю і не викликали професійних інтересів ні у студентів педагогічних ВНЗ, ні у вчителів-практиків. Про це свідчать дані анкетування вчителів, наведені В. Шаховим. Крім загальноновизнаної заідеологізованості та слабкої практичної спрямованості курсів, В. Шахов причинами називає також недосконалість педагогічних теорій, науково-методичних посібників тощо [8, 6].

Хоч ситуація у викладанні педагогічних дисциплін з утворенням незалежної держави змінилася, однак все ще існує невідповідність теорії і практики студентів. Педагоги-дослідники такий стан пов’язують із відірваністю педагогіки від психології, що часто загрожує перетворенню педагогічних дисциплін на набори рекомендацій чи декларацій. Тому важливими є спроби пошуку шляхів удосконалення змісту педагогічних дисциплін. Звісно, у практиці окремих педагогів

реалізовувалися окремі шляхи вдосконалення вузівського (чи шкільного) навчально-виховного процесу. Тому мали місце і індивідуалізація змісту навчання, і його демократизація (через диференціацію, профілізацію тощо), орієнтація змісту педагогічних дисциплін на самонавчання і самовиховання, впровадження модульно-рейтингової системи навчання, турбота про розвиток студентів, однак майже до 90-х рр., за свідченнями педагогів-істориків (О. Любар, О. Сухомлинська) спостерігаються дотримання ідеологічних настанов, заідеологізованість навчання, його догматичний характер, виховання людини, відданої режиму, слухняної і безхарактерної [7, 7; 5, 380]. Тому педагогічний доробок багатьох педагогів, які протягом 80-х років досліджували зміст педагогічної освіти (Ю. Бабанський, М. Дідора, Т. Ільїна, І. Якиманська, та ін.) з ідеологічних причин не привів до бажаних результатів.

Домінування раціоналізму у ХХ столітті привело до занепаду і втрати рівноваги у духовному житті людини, до ігнорування духовних цінностей. Г. Вашенко писав, що прагнення “забути про небо й опанувати землю” привело до великих відкриттів і винаходів, проте рідко в яку епоху людина падала так низько. Перевага раціонального сприймання світу, зорієнтованого переважно на забезпечення матеріального комфорту, спричинила занепад моралі у всіх сферах життя людини. Оскільки духовне збагачення людини відбувається шляхом глибокого проникнення у зміст моральних цінностей і наближення до ідеалу, звільненням від диктату матеріального, самопожертвою, самообмеженням, утвердженням високої мети в житті, то людина завжди вибирає, якою дорогою йти, – легкою, широкою чи важкою, вузькою; “кожен мусить чітко заявити, чи він з Христом чи з Антихристом” [1, 135].

Реальні зміни в суспільстві та освіті відбулися наприкінці 80-х – на початку 90-х років. У навчальні плани навчальних закладів було включено базовий (обов’язків для засвоєння) і варіативний (залежав від бажання студента та навчального закладу) компоненти змісту освіти. Закон Української РСР про народну освіту визначав її мету – забезпечення всебічного гармонійного розвитку особистості.

Суспільні умови протягом II половини 80-х та 90-х років ставили перед молодими людьми завдання глибокого засвоєння фаху, свідомого ставлення до дисципліни і праці, що вело за собою необхідні зміни у навантаженні студентів, усунення надмірної складності матеріалу,

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ХРИСТИЯНСЬКОГО СВИТОГЛЯДУ ОСОБИСТОСТІ У ЗМІСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ

посилення обов'язку та відповідальності студентів за якість підготовки.

Закон України "Про освіту" та факт проголошення незалежності України (1991 р.) слали важливими віхами у становленні якісно нової української освіти, в т.ч. педагогічної. Орієнтація змісту вивчення педагогічних дисциплін на самостійність, активність і творчість, на розвиток нестандартного мислення тощо. Державна національна програма "Освіта" (Україна ХХІ ст.) передбачає таку побудову української освіти, яка сприятиме здійсненню важливої ролі педагогічних навчальних закладів у підготовці вчителів.

І лише починаючи з 90-х рр. ХХ ст. проблема змісту педагогічної освіти розкривалася відповідно до потреб якісної підготовки вчителів у вищих педагогічних закладах України. Формування змісту педагогічних дисциплін у вищих навчальних закладах України починає відбуватися шляхом раціоналізації інформації, вдосконалення її якості та збільшення частки творчої перетворювальної діяльності. З'являються твори, в яких науковці і практики орієнтують студентів на перетворювальну діяльність та на використання розвивальних і виховних можливостей навчальних занять (О. Вишневський, О. Корсакова, С. Трубочова, А. Фурман, М. Чепіль, В. Шахов та ін.). Починають проводитися дослідження, пов'язані із характеристикою християнських засад освітнього процесу (О. Вишневський, В. Карагодін, М. Фіцула та ін.). Аналіз методологічних засад реалізації освітнього процесу починає включати розгляд таких філософських систем, які беруть до уваги християнські цінності.

Центральним елементом оновлення освіти стає реалізація її гуманістичної сутності, перенесення акценту на духовні цінності. Якщо навчально-виховні заклади повинні утверджувати самоцінність людської особистості, увагу до індивідуальних особливостей, забезпечувати виховання любові, милосердя до людей, працьовитості, гідності, наполегливості, ініціативності, творчості, то це означає також створення максимально сприятливих умов для виявлення і розвитку здібностей кожної людини, для її самовизначення і самореалізації, подолання формалізму, стійкого небажання дітей вчитися.

Факти руйнування духовності, як вважали педагоги-демократи, повинні змушувати українців повертатися до своєї віри, відроджувати свою духовність. Виступаючи на Першому Українському Педагогічному Конгресі, відомий галицький педагог о. Ю. Дзерович підкреслював,

що християнство найбільше відповідає вдачі українця.

Найбільш значущою особливістю гуманізації педагогічного процесу має стати визнання абсолютності моральних істин, пріоритету моралі. Антихристиянська ідея тотального підпорядкування особистості суспільству є базою для спроб обмежити сутність людини засвоєнням соціальних цінностей ззовні, а також умовними рефлексами. Недооцінка особистості веде до применшення її таланту, майстерності, а значить – до втрати можливості самореалізації, самовираження. Без ініціативи індивідуальності, потреби самовираження, виділення серед інших не можна створити нічого вартісного.

Лише вільна, самодостатня людина буде "корисна" для суспільства, зможе відстоювати його інтереси. І найголовнішими цінностями для людини є моральні ідеали.

Правильність вибору, коли відкидається зло і вибирається добро, як вважають філософи і педагоги, досягається лише в умовах живої духовності, неможливої за умов "строного виховання". Адже саме духовність вносить дисциплінуючий момент, що не дає людині чинити зло, хоч їй і все дозволено [6, 268]. Симон Соловейчик пише: "Де високий дух, там можна все, і все піде на користь; де одні лише кінцеві бажання, там усе на шкоду: і цукерок, і ласка... Там усяке спілкування небезпечно для дитини, і чим його більше, тим гірший результат" [6, 268]. Звідси, особливістю виховання в умовах свободи має стати створення атмосфери довір'я до людини як істоти самовідповідальної, забезпечення можливостей для її самоорієнтації, самоконтролю, самовираження.

За словами сучасного журналіста і педагога С. Соловейчика, визнання межі між добром і злом – це "аксіома духовності, моральності, педагогіки. На ній тримається вся людяність у людині. Якщо я вірю, що така межа є, то всі інші засади моральності та духовності можна довести; якщо я цю аксіому не приймаю, то, на жаль, всі розмови і докази марні, – все лише тінь" [6, 233]. Тому перебудова основних підходів до конструювання педагогічної системи дошкільної, шкільної, університетської, післядипломної освіти, перегляд системи цінностей і пріоритетів у їхній побудові неможливі без усунення стереотипів, поширених у теорії, осмисленні педагогічних процесів, відмови від ідеологічних штампів, без зняття ярликів в історії педагогічної думки, йдеться і про перебудову свідомості учасників педагогічного процесу, звільнення від стереотипів старого мислення і перехід до нового педагогічного

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ХРИСТИЯНСЬКОГО СВИТОГЛЯДУ ОСОБИСТОСТІ У ЗМІСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ

мислення. Розв'язання важливих питань виховання, теоретична інтерпретація педагогічних явищ і процесів також неможливі без аналізу вихідних філософських ідей, що визначають орієнтири сучасного виховання.

На початку XXI ст., коли постало завдання філософського з'ясування підвалин майбутнього, визначення пріоритетів у ставленні до людини, її природи, а звідси, – і ґрунтового осмислення фундаментальних категорій людського буття, співіснування зі світом, співжиття з іншими людьми та Богом, важливо усвідомити важливість проблеми з'ясування поглядів на людину, потребу пізнання людини, вивчення її особливостей та тенденцій визначення змісту її освіти. Виховання людини як істоти двоєдиної (яка має тіло і душу) обов'язково передбачає “механізм” впливу на її духовний світ. І саме віра в моральні ідеали забезпечує сформовані погляди, переконання, ідеали, пережиті істини, а також робить цей “механізм” надійним, унеможливорює залежність вихованості від обставин. Лише сумління, як підкреслює О. Вишневський, може слугувати надійним контролером поведінки, тільки сама людина може стримати себе від поганих вчинків в умовах відсутності зовнішнього контролю [2, 141].

Висновки. Отже, в педагогічній підготовці вчителя задля усвідомлення гуманізації навчання і виховання важливо забезпечити формування християнського світогляду їх учасників, що веде за собою визнання абсолютності моральних цінностей та пріоритету моралі. Сучасні тенденції розвитку змісту цієї підготовки, що впливають

із розкритих історичних передумов, засвідчують обґрунтованість і необхідність забезпечення сьогодні таких процесів. Перспективними напрямками нашого дослідження можуть бути поетапне виявлення основних напрямків розвитку змісту педагогічних дисциплін у ВНЗ України.

1. Ващенко Г. *Роля релігії в житті людства і релігійне виховання молоді* // *Вибрані педагогічні твори.* – Дрогобич, 1997. – С. 128 – 141.

2. Вишневський О. *Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси.* – Львів: Львів, обл. наук.-метод. ін-т освіти, 1996. – С. 144 – 161.

3. Карагодін В. *Християнська педагогіка: принцип свободи і унікальності особистості* // *Рідна школа.* – 1997. – №11. – С. 22 – 24.

4. Кемінь Г. *Теорія і практика “нового виховання” у західноєвропейській педагогіці (кінець XIX – середина XX ст.)* – Дрогобич: Коло, 2004. – 124 с.

5. Любар О. *Історія української школи і педагогіки: навч. посіб.* / О. Любар, М. Стельмахович, Д. Федоренко. – К.: Знання, 2003. – 450 с.

6. Соловейчик С. *Педагогіка для всіх: Книга для майбутніх родителів.* – 2-е изд. – М.: Дет. лит., 1989. – 367с.

7. Сухомлинська О.В. *Зарубіжний педагогічний досвід в Україні в 20-і роки* // *Рідна школа.* – 1992. – №2. – С. 3 – 7.

8. Шахов В. *Базова педагогічна освіта майбутнього вчителя загальнопедагогічний аспект.* – Вінниця: ВДПУ, 2007. – 383 с.

Стаття надійшла до редакції 14.02.2011

Джерела мудрості

“Думки, наче повітря; його годі побачити, але воно твердіше землі і сильніше води: ламає дерева, руйнує будівлі, жене хвилі й кораблі, їсть залізо і камінь, гасить і роздуває полум'я. Шақ і думки сердечні – начебто немає їх, але від цієї іскри пожежа, хвилювання і руйна, від цього зерна залежить ціле дерево нашого життя”.

Тригорій Сковорода
український поет, філософ

